

Monumentenzorg en Archeologie

Rijswijk

Gemeente Rijswijk

Bureau Monumentenzorg en Archeologie

nummer 2, juni 2007

Een paal boven water

In het najaar van 2005 werd aan de Sir Winston Churchilllaan een flink stuk van een Romeinse mijlpaal uit het water gehaald. Het was al de tweede vondst van een mijlpaal in Rijswijk. Archeologen denken nu dat ze de Romeinse waterloop en de Romeinse hoofdweg hebben teruggevonden die via Wateringen en Rijswijk naar Forum Hadriani in Voorburg liepen.

Mijlpalen stonden langs alle hoofdwegen van het Romeinse Rijk. Ze gaven de afstand aan tot de eerstvolgende Romeinse stad, maar waren ook een betuiging van afhankelijkheid aan de regerende keizer. Zijn naam en de titels waren als eerbewijs aangebracht. Hierdoor kan nauw-

keurig worden bepaald hoe oud de Rijswijkse mijlpaal is. Hij is geplaatst tijdens de regeerperiode van keizer Marcus Aurelius Antoninus, bijgenaamd Caracalla, tussen 211 tot 217 na Chr. De mijlpaal moet stammen uit de eerste jaren van Caracalla's regering, uit 212 of 213.

Deel van de Romeinse mijlpaal.

Foto gemeente Rijswijk/BMA

De mijlpaal is van rode zandsteen. Het fragment is het bovenste deel van de paal, ruim 70 centimeter lang en 45 centimeter in doorsnee (een complete paal was ruim twee meter hoog). Er is tekst verloren gegaan, zodat de naam van de naburige stad ontbreekt. De zes regels die bewaard zijn gebleven, vermelden de titels en de naam van de keizer.

Ook in 1963 is een mijlpaal gevonden, op een braakliggend terrein aan de Henriëtte Roland Holstlaan. Die paal was ongeveer 215 centimeter hoog (het bovenste stukje ontbrak) met een doorsnede van 43,5 centimeter, en wordt gedateerd op 250-251 omdat hij de naam van keizer Decius vermeldt. Ook spectaculair was de vondst in Wateringse Veld; maar liefst vier mijlpalen en een deel van de weg waarlangs ze hebben gestaan.

Een Romeinse waterloop

Elke nieuwe vondst zorgt voor een paar zekerheden maar vooral voor een heleboel vragen. Dat was in 2005 niet anders. Eén van de belangrijkste vragen was natuurlijk: heeft de mijlpaal hier altijd gelegen? In het voorjaar van 2006 kwam de kans om onderzoek te doen. Bij de sloot moest gegraven worden om nieuwe

Toegangshek Den Burch hersteld

In de Rijswijkse landgoederenzone liggen verscheidene fraaie buitenplaatsen. Eén daarvan is Den Burch (Julialaantje 24) waarvan de historie teruggaat tot in de Middeleeuwen. Een fraai hekwerk uit de negentiende eeuw verleent toegang tot het landgoed. Het bestaat uit twee bakstenen pilaren met een gietijzeren hek. Het geheel staat op een gemetselde dam; de pilaren worden bekroond door een paalornament.

Een van de paalornamenten was in de loop van de jaren een paar keer losgekomen en weer hersteld. Enkele jaren geleden kwam het opnieuw naar beneden en toen liet men het maar

zo. Niet lang daarna woedde een storm, waarbij een boom naast het hek omviel. De wortels die omhoog kwamen, beschadigden een deel van de keermuur van de dam.

Onlangs is de dam geheel hersteld, waarbij ook het paalornament op de pilaar werd geplaatst. De toegangspartij is nu weer een sieraad voor de landgoederenzone.

beschoeiingen te kunnen plaatsen. Er werd besloten een kleine opgraving uit te voeren. Veel ruimte was er niet: het onderzoek moest plaatsvinden tussen een brede sloot en de rijweg van de Churchillaan.

De resultaten overtroffen elke verwachting. De huidige sloot bleek namelijk niet de eerste waterloop te zijn. Niet ver er vandaan lag in de Romeinse Tijd al een watergang van minimaal vijf meter breed en ruim een meter diep. De huidige Churchillaan ligt er gedeeltelijk bovenop. In de vulling lagen enkele scherven, het skelet van een jonge hond en – een heel bijzondere vondst – een stuk 'touw' van in elkaar gedraaide wilgentenen. Ook werd duidelijk dat de paal hier altijd in het water heeft gelegen.

Een Romeinse weg

Wat het hart van de archeologen sneller deed kloppen: er waren sporen van de weg waarlangs de palen stonden. Hij was zes meter breed. Van het wegdek is niets meer teruggevonden, maar wel van de greppel langs de noordkant. Waar het eerst alleen maar gissen was, bleek zich er nu een weg te bevinden met een bermgreppel aan de ene en een watergang aan de andere kant.

Nu is het mogelijk de loop van één van de Romeinse hoofdwegen te reconstrueren. De weg in Wateringse Veld was dezelfde als die in Rijswijk en leidde naar het bestuurscentrum: de stad Forum Hadriani (op de plek van het huidige park Arentsburch in Voorburg). De Romeinse weg volgt vrijwel dezelfde route als de Churchillaan. In de komende tijd zal meer onderzoek langs de Churchillaan hopelijk aanvullende informatie geven.

Twee of vier Rijswijkse mijlpalen?

De paal die in de Henriëtte Roland Holstlaan werd gevonden, zat in grond die van elders was aangevoerd. Waarvandaan? In 1963 is het niet gelukt om de herkomst vast te stellen, maar nu weten we het.

Een 'touw' van wilgentenen.

De lengte op de foto is

120 cm.

Op verschillende plaatsen in de sloot kwamen brokjes rode zandsteen tevoorschijn, van hetzelfde materiaal als waarvan de mijlpalen zijn gemaakt. Het was duidelijk dat de mijlpalen zijn geraakt toen de Huis te Landelaan werd aangelegd en de huidige sloot werd gegraven, omstreeks 1958. Toen is de eerste Rijswijkse mijlpaal 'opgegraven' en met grond en al naar de Henriëtte Roland Holstlaan vervoerd. De graafmachine heeft de tweede mijlpaal toen op een haar na gemist; andere fragmenten zijn waarschijnlijk verloren gegaan.

Waarschijnlijk zijn er nog meer Rijswijkse mijlpalen geweest. De vondst van de vier palen in Wateringse Veld geeft aan dat ze in groepjes bij elkaar stonden. Twee ervan zijn ook uit de tijd van de keizers Caracalla en Decius. Met enige voorzichtigheid kunnen we veronderstellen, dat ook op de Rijswijkse vindplaats ooit vier mijlpalen hebben gestaan.

Acht mijlpalen in Nederland bewaard

De paal die in 1963 werd gevonden, was pas de tweede in Nederland; de eerste was in de middeleeuwen gevonden in het Westland. Jarenlang zou het bij deze twee exemplaren blijven.

Maar in 1997 kwamen op de bouwlocatie Wateringse Veld vier mijlpalen tegelijk boven water. In Nijmegen werd een fragment van een paal van Traianus (98-117) gevonden, en met de vondst van de tweede Rijswijkse mijlpaal kwam de score in Nederland op acht.

De mijlpaal is gemaakt van zandsteen, een zachte steensoort die erg kwetsbaar is.

Als we er niets aan zouden doen, zou hij op den duur vergaan. Daarom is hij eerst schoongemaakt en daarna geconserveerd. In de laatste maanden van 2006 is het werk afgerond en nu kan hij er weer eeuwen tegen.

Foto: Gemeente Rijswijk/BMA

Een steen voor Henri ter Hall

In het begin van 2006 al kwam een vondstmelding uit de wijk Leeuwendaal. De heer Van Veen vond in de grond van zijn tuin een vierkante plaat natuursteen met ingehakte letters die verwezen naar Henri ter Hall. Hij is van wit marmer, meet 60,8 bij 60,8 centimeter en is 2,2 centimeter dik. De letters waren ooit gevuld met bladgoud. De plaat was in een aantal stukken gebroken en een klein deel ontbrak. Inmiddels is hij door een gespecialiseerd bedrijf hersteld.

Henri ter Hall (1866-1944) is voor Rijswijk geen onbekende. Hij vestigde zich hier in 1909. In de jaren daarvoor woonde en werkte hij in Den Helder. Via de marine kwam hij in de muziek terecht. Hij werd een bekende Nederlander doordat hij het Eerste Nederlandsche Revue Gezelschap oprichtte, dat tot ver in de jaren twintig veel succes had.

Maar zijn ambities reikten verder. In 1918 stelde hij zich kandidaat voor de Tweede Kamer en van 1918 tot 1925 was hij een kleurrijke, zij het niet al te progressieve parlementariër.

Nadat hij in Rijswijk was komen wonen stak hij ook daar zijn energie in: hij was lid van de gemeenteraad en actief in vele verenigingen.

In 1926 vierde hij op grootse wijze zijn zestigste verjaardag. Tijdens de receptie in hotel Leeuwendaal schonken de inwoners van zijn voormalige woonplaats Den Helder de gedenkplaat.

Maar hoe kwam de steen in een tuin aan de Mauritslaan terecht? Na de dood van Henri ter Hall verhuisde zijn weduwe, Hendrikje Köhler, naar Mauritslaan 17, waar zij tot 1963 heeft gewoond. Kennelijk heeft zij de steen meegenomen (hij zat niet ingemetseld maar geschroefd) en is hij op een gegeven moment in de grond terechtgekomen als onderdeel van de fundering voor een schuur.

In zijn gloriejaren bij de revue had Ter Hall topsterren als Louis Davids en Johan Buziau onder contract. Wat hem mede zo populair maakte, was dat hij gewaagdheden en gevoelige onderwerpen zorgvuldig uit de weg ging: hij maakte voorstellingen waar je rustig je dochter mee naartoe kon nemen. Maar toen hij in 1918 kamerlid wilde worden, gebruikte hij wel een revue om zijn campagne te ondersteunen.

De stenen van Van Vredenburg

Korte tijd na de vondst van de gedenkplaat van Henri ter Hall kwam er nog een steen tevoorschijn: een achttiende-eeuwse gevelsteen in de tuin van de familie De Vries aan Julialaantje 7, vlakbij het landgoed Welgelegen. Het was een kleine, rechthoekige marmeren gevelsteen met de tekst: 'Mr JACOB van VREDENBURCH 1788'.

Foto: R. de Vries

De naam Van Vredenburg duikt in de Rijswijkse geschiedenis herhaaldelijk op. De familie bezat veel onroerend goed in de regio. Zo ook in Rijswijk. Van de achttiende eeuw tot omstreeks 1930 bezaten zij onder meer de buitenplaatsen Steenvoorde, De Voorde en Overvoorde. In de negentiende eeuw waren twee leden van de familie burgemeester van Rijswijk; Jhr. mr. Johan Willem van Vredenburg (1811-1827) en Jhr. mr. Jacob van Vredenburg (1847-1850).

Er zijn nog twee gevelstenen met de naam Van Vredenburg. De ene is ingemetseld in het koetshuis van De Voorde. Hij is tot in detail gelijk aan de steen uit 1788 maar heeft een ander jaartal: 1806. Het derde exemplaar, uit 1800, bevindt zich in het landhuis De Voorde. Ook deze steen is vrijwel identiek aan de andere twee; het verschil zit in de steensoort en de afwerking.

Waarschijnlijk zijn de gevelstenen van 1800 en 1806 gemaakt naar voorbeeld van 1788. Het lijkt erop dat Jacob van Vredenburg heeft gestreefd naar een huisstijl.

Blijft de vraag hoe de gevelsteen in een tuin aan het Juliaantje terecht is gekomen. Misschien had Van Vredenburg er een huis (het tolhuis?) laten bouwen, dat inmiddels weer is gesloopt. Daarbij kan de gevelsteen in de bodem zijn beland. Wellicht brengt archiefonderzoek ons hier verder.

Slingermuur Cromvliet

Buitenplaatsen hebben altijd tuinen gehad, en daarin ook moestuinen. Omdat niet alle planten geschikt waren voor ons klimaat, trof de eigenaar voorzieningen. De simpelste was: je metselde een muur waar de planten tegenaan konden groeien en waar ze maximaal profiteerden van de zonnewarmte. De vormgeving van die muren vertoont ontwikkeling. Op een zeker moment bouwde men ze niet meer recht maar golvend, een zogenaamde slingermuur.

Slingermuren zijn zeldzaam. Eén daarvan bevindt zich op de buitenplaats Cromvliet. Het is een bescheiden muur; hij is waarschijnlijk langer geweest, maar ingekort. Een stuk van de muur is omgevallen en door vandalisme verdwenen, maar de gemeenteraad heeft besloten hem te herstellen. Dat gebeurt binnen afzienbare tijd.

De slingermuur bij Cromvliet.

Colofon

Uitgave	Gemeente Rijswijk Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Teksten en redactie	J.M. Koot en B. van der Have, J. van Oijen
Eindredactie	Het Laatste Woord, Amerongen
Foto's	Tenzij anders vermeld: Dirk Visbach
Druk	Stimuka
oplage	5.000 juni 2007

Wilt u meer weten over monumentenzorg, het archeologisch onderzoek in Rijswijk of over vondstmeldingen, dan kunt u contact opnemen met:

Archeologie:

Tel: (070) 326 1973
Fax: (070) 326 1410
E-mail: archeologie@rijswijk.nl

Monumentenzorg:

Tel: (070) 326 1563
Fax: (070) 326 1410
E-mail: jvvoorst@rijswijk.nl

Correspondentieadres:

Gemeente Rijswijk
Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Postbus 5305
2280 HH Rijswijk

Bezoekadres:

Stadhuis Rijswijk
Bogaardplein 15
2284 DP Rijswijk
Internet: www.rijswijk.nl